

มงคลสูตร : กระบวนการพัฒนาชีวิตตามแนวไตรสิกขา*

Mangala Sutta: The Process of Life Development According to the Threefold Training

ประดิษฐ์ ปัญญาจัน

Pradit Phanyajeen

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.

Corresponding Author's Email: praditmcucm@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการเรื่องนี้ศึกษากระบวนการพัฒนาชีวิตตามแนวไตรสิกขาด้วยมงคล 38 ประการ พบว่า ขั้นตอนแห่งการดำเนินชีวิตด้วยการเรียนรู้เพื่อพัฒนาศักยภาพตนเอง มีกระบวนการ 3 ขั้นตอน และประโยชน์ 3 คือ 1) ระดับศีล คือ มงคลสูตรที่ 1-26 เป็นการสร้างความดีงามและสันติสุขต่อตนเองและสังคม ได้รับประโยชน์เป็นทิฏฐิอันมีกัตตะ คือประโยชน์ทันตาเห็น มีสุขภาพ ครอบครัว สังคมดี 2) ระดับสมาธิ คือ มงคลสูตรที่ 27-30 มงคลสูตร เป็นการสร้างสันติสุขภายในจิตใจตนเอง ได้รับประโยชน์เป็นสัมปรายิกัตตะ คือประโยชน์เลียดาเห็น มีความอิมใจ ภูมิใจ สุขใจ มั่นใจ ในคุณธรรมความดี ความมีชีวิตที่สะอาดสุจริต ชีวิตมีความสุขสงบ 3) ระดับปัญญา มงคลสูตรที่ 31-38 เป็นการพัฒนาขั้นสูงสู่ทางแห่งพระนิพพาน ได้รับประโยชน์สูงสุด เรียกว่า ปรมัตถะประโยชน์ โดยมีปัญญารู้แจ้งเห็นความจริงของโลกและชีวิต เป็นอิสระสุขเกษมถึงสันติ คือปรมัตถะประโยชน์ เป็นประโยชน์สูงสุด มีปัญญารู้เท่าทันโลกและชีวิต จนกระทั่งจิตเป็นอิสระไร้ทุกข์ เป็นการเข้าถึงความจริงอันสูงสุดตามพระธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

คำสำคัญ: มงคลสูตร; กระบวนการพัฒนาชีวิต; ไตรสิกขา

Abstract

This academic article examines the process of developing life according to the threefold training (*Tisikkhā*) by applying the 38 blessings (*Maṅgala Sutta*). The study finds that the process of self-development consists of three stages, each yielding three types of benefits: The stage of morality (*Sīla*) corresponding to blessings 1-26, this stage involves cultivating virtue and social harmony. It brings immediate benefits (*Ditṭhadhammikatta*) such as good health, strong family bonds, and a well-ordered society. The stage of concentration (*Samādhi*) covering blessings 27-30, this stage focuses on inner peace and mental stability. It yields future-oriented benefits (*Samparāyikatta*) that extend beyond immediate perception, including deep contentment, confidence in moral values, and a life of integrity and tranquility. The stage of wisdom (*Paññā*) encompassing blessings 31-38, this stage represents the highest level of development leading to *Nibbāna*. It provides the ultimate benefit (*Paramattha-attha*) by fostering wisdom that penetrates the true nature of existence, resulting in liberation from

*Received February 22, 2025; Revised April 14, 2025; Accepted April 25, 2025

suffering and the realization of supreme peace. This structured approach, guided by the teachings of the Buddha.

Keywords: *Maṅgala Sutta*; Process of Life Development; Threefold Training

บทนำ

สรรพสัตว์ในสงสารวัณนั้น ภพภูมิมนุษย์ถือว่าเป็นสัตว์ที่มีศักยภาพในการเข้าถึงนิพพานได้มากที่สุด มนุษย์นั้นเป็นสัตว์ที่ฝึกได้และฝึกแล้วประเสริฐสุด แต่ละคนก็มีศักยภาพของตน ถ้ามีวินัยเฉยศักยภาพนั้นก็ไม่ปรากฏออกมา ทั้งที่เราสามารถเป็นพระพุทธเจ้าได้ เป็นพระอรหันต์ได้ เป็นพระอริยได้ แต่ถ้าไม่พัฒนาศักยภาพก็เป็นไม่ได้ จึงต้องมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของมนุษย์ที่มีอยู่ในตน และมีจิตสำนึกในการที่จะพัฒนาตนอยู่เสมอ โดยมุ่งมั่นพัฒนาศักยภาพในให้เต็มที่ เรียกว่า อัตตสัมปทา การทำตนให้พร้อม (Phra Dhammapitaka (P.A. Payutto), 2000) มงคลสูตรเป็นหลักการพัฒนาศักยภาพตนเอง เป็นระบบการพัฒนาตั้งแต่ขั้นพื้นฐานจนถึงขั้นสูงสุด คือ พระนิพพาน ตามสุภาษิตพระร่วงสามารถจำแนกตามลักษณะของการพัฒนาตนเองออกเป็น 6 กลุ่ม ได้แก่ 1) ด้านการมีสัมพันธไมตรี 2) ด้านการใช้ ชีวิต 3) ด้านการประกอบกิจการ 4) ด้านพฤติกรรม 5) ด้านองค์ความรู้ และ 6) ด้านจิตใจ (Sukhsapthaweephol et al., 2017) ตามมุมมองเรื่องความงามถึงความสมบูรณ์แห่งชีวิตด้านพระพุทธศาสนา มีคติว่าการพัฒนาคุณภาพชีวิตต้องใช้สูตรความสำเร็จ การพัฒนาการดำเนินชีวิตไว้อย่างละเอียดทุกด้านทุกขั้นตอน แสดงให้เห็นถึงภาพรวมของการพัฒนาชีวิตไปสู่เป้าหมาย จากสิ่งเล็กน้อยไปหาสิ่งสำคัญจากสิ่งง่าย ๆ ไปหา สิ่งที่ยากขึ้น ๆ โดยลำดับกระทั่งถึงจุดเป้าหมายแห่งการพัฒนาคุณภาพชีวิต มงคล 38 ประการมีหลักการสอนถึงความเจริญรุ่งเรืองที่เกิดจากการกระทำของคน คือสิ่งที่ต้องทำเองจึงจะมีความเจริญก้าวหน้า เรียกว่าเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวทางพระพุทธศาสนา เพราะเป็นหลักการสร้างสรรค์ชีวิตในทุกด้านและทุกระดับอย่างครบถ้วน การพัฒนาคุณภาพชีวิตจึงเป็นการกระทำความดีเพื่อพัฒนาตนเอง เพื่อประสบความสำเร็จด้านบุคคล สังคม และทางธรรม (Phramaha Pichet Jattamalo, 2016)

สำหรับผู้เขียนมีความเห็นว่าวิถีแห่งการดำเนินชีวิตนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงตรัสสอนวิธีการดำเนินชีวิตด้วยมงคล 38 ประการ ในการพัฒนาศักยภาพตนเองสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์แบบด้วยกระบวนการใน 3 ระดับ คือ (1) **ระดับศีล** มงคลสูตรเพื่อสร้างความดีงามสันติสุขในตัวเองกับสังคม (2) **ระดับสมาธิ** มงคลสูตรเพื่อสร้างสันติสุขภายในจิตใจตัวเราเอง (3) **ระดับปัญญา** มงคลสูตรเพื่อสร้างการดำเนินชีวิตเข้าถึงพระนิพพาน หลักการของพระพุทธศาสนาคือการนำเอาไตรสิกขามาสู่ชีวิตของคน เพราะไตรสิกขาเป็นเรื่องของชีวิต คือ การที่จะทำให้ชีวิตมีความสุข การเรียนรู้เป็นความหมายหนึ่งของการศึกษาที่จะฝึกตัวเองพัฒนาชีวิตของตน มงคลสูตร คือหลักสูตรที่ว่าด้วยการกระทำของมนุษย์ทั้งหลายที่เป็นมงคล เป็นคุณงามความดีที่ทั้งเทวดาและมนุษย์ไม่อาจจะโต้แย้งได้ มี 38 ประการ ในทางพระพุทธศาสนา มีกระบวนการพัฒนาเปลี่ยนแปลงชีวิต 3 ขั้นตอนตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา การศึกษากับมรรคต้องไปด้วยกัน เมื่อเราดำเนินชีวิตไป เราก็ฝึกชีวิตให้พัฒนาก็เอาไตรสิกขาใส่เข้าไปในชีวิตชีวิตก็จะกลายเป็นมรรค พอชีวิตเป็นมรรคแล้วก็จะเอื้อต่อไตรสิกขา (Phra Brahmaganabhorn (P.A. Payutto), 2005)

มงคลสูตรนี้พระสิริมงคลอาจารย์ได้ให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก ท่านเป็นพระนักปราชญ์ชาวล้านนา และชวนชวนในการศึกษาธรรมะอย่างยิ่ง ในประมาณปี พ.ศ. 2020-2100 ท่านได้เป็นหนึ่งในคณะสมณทูตไทยเดินทางไปศึกษาที่ประเทศลังกา ครั้นกลับมาแล้วจึงได้รจนาคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาไว้มากมายเรื่อง และมีอยู่ 4 เรื่องที่ได้รับความนิยมเผยแผ่ไปอย่างกว้างขวาง คือ คัมภีร์เวสสันดรที่ปณี จักรวาลที่ปณี สังขยาปภาสกุฎิกา และที่สำคัญและโดดเด่นมากที่สุดคือคัมภีร์มั่งคัลลทที่ปณี โดยนำหลักธรรมในมงคลสูตรมาเขียนพรรณนาเพื่อเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตให้ถูกต้อง เจริญ ไม่ตกไปสู่ที่ชั่ว ซึ่งก็มีความคล้ายกับหลักการดำเนินชีวิตของศาสนาพราหมณ์ในการดำรงชีวิตอยู่ 4 ขั้นตอน คือ พรหมจารี คณหัสถ์ วณปรสสี และสันยาสิ (Phrakhrubanphot Phatthanaphon (Khruko), 2013) คัมภีร์มั่งคัลลทที่ปณีเป็นการอธิบายถึงการอยู่

ร่วมกันได้ด้วยความสงบสุข เพราะมีศีลธรรมและจริยธรรมเป็นพื้นฐานแห่งการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงาม เตรียมความพร้อมสำหรับการฝึกฝนอบรมจิต เพื่อยกระดับจิตใจให้สูงขึ้น ท่านได้อธิบายมงคลสูตรโดยการนำเรื่องราวสมัยพุทธกาลหรือในชาดก มาเล่าประกอบและขยายความให้ผู้อ่านได้เข้าใจง่ายขึ้น ต่อมาซึ่งทางคณะสงฆ์ไทยได้นำคำภีร์นี้บรรจุในหลักสูตรบาลีสยามหลวง

ดังนั้น ชีวิตที่เป็นมงคลคือความดีงามตามหลักการพระพุทธศาสนา จึงไม่มีความจำเป็นในการพึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์จากภายนอก ด้วยการร้องขอ อ้อนวอน บูชา บวงสรวง แต่เป็นการสร้างความมงคลหรือพรอันประเสริฐด้วยตัวเราเอง จากการกระทำทางกาย วาจา และใจที่เป็นกุศล มงคลสูตรมีหลักการและกระบวนการพัฒนาชีวิตให้เป็นไปตามลำดับได้อย่างไรนั้น ผู้เขียนจะนำเนื้อหาของมงคลสูตรในพระไตรปิฎกซึ่งประกอบด้วยมงคล 38 ประการ มาสรุปรวมองค์ธรรมตามหลักไตรสิกขา

ที่มาของมงคลสูตร

ในสมัยพุทธกาลมีปัญหาถกเถียงกันเรื่องมงคลของชีวิตว่า อะไรคือมงคลของชีวิต เริ่มตั้งแต่มนุษย์ภูมิจนถึงเทวภูมิ จึงเป็นที่มาของมงคลสูตรที่ปรากฏในพระไตรปิฎกเล่มที่ 25 (พระสุตตันตปิฎกเล่มที่ 17) ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ ซึ่งกล่าวถึงพระดำรัสของพระพุทธเจ้าเรื่องมงคลสูตร 38 ประการ ไว้ดังนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ครั้งนั้น เมื่อราตรีผ่านไป เทวดาองค์หนึ่งมีวรรณะงดงามยิ่งนัก เปล่งรัศมีให้สว่างไปทั่วพระเชตวัน เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับถวายอภิวาทแล้วยืนอยู่ ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคด้วยคาถาว่า “... เทวดาและมนุษย์จำนวนมากต่างมุ่งหวังความสุขสวัสดี ร่วมกันคิดถึงเรื่องมงคล ขอพระองค์ตรัสบอกมงคลอันสูงสุดด้วยเถิด...” พระผู้มีพระภาคจึงตรัสตอบดังนี้ “...เทวดาและมนุษย์ทำมงคลดังกล่าวมานี้แล้วไม่พ่ายแพ้ข้าศึกทั้งปวง ย่อมถึงความสวัสดีในที่ทุกสถานทั้ง 38 ประการนั้น เป็นมงคลอันสูงสุดของเทวดาและมนุษย์เหล่านั้น...” (Thai Tripitakas: 25/1-8/7)

การสนทนาธรรมของเหล่าเทวดาว่าอะไรคือมงคลชีวิตนั้น ท้าวสักกเทวราชได้นำหมู่เทวดาเข้าเฝ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ขณะที่ประทับอยู่ ณ เชตวันมหาวิหาร ใกล้เมืองสาวัตถี และบัญชาให้เทพบุตรองค์หนึ่งทูลถามพระองค์ว่า อะไรคือมงคลของชีวิต พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงทรงแสดงธรรมเรื่องมงคลสูตร มีทั้งหมด 38 ประการ แบ่งออกเป็น 10 หมวดหรือนับเป็นคาถา คาถาหนึ่งจะประกอบด้วยมงคล 3-5 ข้อ เรียงลำดับจากปฏิบัติง่ายไปสู่ข้อที่ปฏิบัติยาก

เนื้อหาของมงคล 38 ประการ

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ท่านได้ให้ความหมายของคำว่า มงคล ไว้ดังนี้

พจนานุกรมพุทธศาสนา ฉบับประมวลธรรม ให้ความหมายคำว่า **มงคล** หมายถึง สิ่งที่ทำให้มีโชคดี, ธรรมอันนำมาซึ่งความสุขความเจริญ blessings; เรียกเต็มว่า อุดมมงคล คือมงคลอันสูงสุด highest blessings (Phra Dhammapitaka (P.A. Payutto), 2000)

พจนานุกรมพุทธศาสนา ฉบับประมวลศัพท์ ให้ความหมายคำว่า มงคล หมายถึง สิ่งที่ทำให้มีโชคดี

ตามหลักพระพุทธศาสนา หมายถึง ธรรมที่นำมาซึ่งความสุขความเจริญ, มงคล 38 ประการ หรือเรียกเต็มว่า อุดมมงคล (มงคลอันสูงสุด) (Phra Dhammapitaka (P.A. Payutto), 2000)

เนื้อหาโดยย่อของมงคลสูตรนี้ พระพุทธเจ้าทรงตรัสสอนว่าเริ่มจากตนเอง จากการปฏิบัติของตนทั้งสิ้น ไม่มีผู้ใดหรือสิ่งใดจะทำให้เกิดสิริมงคลแก่เราได้ นอกจากกรรม ความมงคล หรือ มงคลชีวิต แบ่งเหตุแห่งความเจริญก้าวหน้า เป็น 3 ระดับ หรือ ประโยชน์ 3 คือ 1. ประโยชน์ปัจจุบัน หรือ ทิฏฐธรรมมิกัตถะ 2. ประโยชน์เบื้องหน้า หรือ สัมปรายิกัตถะ และ 3. ประโยชน์อย่างสูงสุด หรือ ปรมัตถะ คือเมื่อบุคคลใดทำเหตุไว้ดีในปัจจุบัน ก็จะมีสุขความเจริญในอนาคต เมื่อตายไปก็จักไปเกิดในสุคติภพ เช่น ในวัยเด็กตั้งใจศึกษาเล่าเรียน เมื่อจบการศึกษาก็จะมีอาชีพที่มั่นคง เมื่อมีทรัพย์ก็สละเพื่อช่วยเหลือบุคคลอื่นและสังคม หากไม่มีกรรมดีตรวน เมื่อตายไปก็จักไปเกิดในเทวภูมิ

มงคล 38 ประการ ต่างกันกับ มงคลทางโลก คือ สิ่งที่มีมนุษย์เชื่อถือว่าเป็นมงคล เช่น วัตถุ สิ่งของ สัตว์ ต้นไม้ ชื่อ อักษร ฤกษ์ยาม เป็นต้น หรือเรียกว่า มงคลนอก แต่มงคลทางธรรม เป็นข้อฝึกฝนและปฏิบัติอย่างมีสติและปัญญากำกับ เช่น การไม่คบคนพาล คบแต่บัณฑิต การให้ทาน การประพฤติธรรม ความกตัญญู เป็นต้น เรียกว่าเป็นมงคลชีวิต ผู้ที่ปฏิบัติตามหลักมงคลชีวิตนี้ได้ เหตุแห่งความเสื่อมทั้งหลายก็จะไม่ปรากฏในชีวิต ฉะนั้นการพัฒนาชีวิตจึงต้องเป็นไปตามแนวไตรสิกขาโดยอาศัย มงคล 38 ประการ ตามมงคลสูตร เป็นแนวทางหรือกระบวนการพัฒนาคุณชีวิตของมนุษย์

โครงสร้างของมงคลสูตร แบ่งออกเป็น 10 คาถา ผู้เขียนได้นำมงคลทั้ง 38 ประการ จากมงคลสูตรมาสรุปองค์ธรรมลงหมวดไตรสิกขา ดังตารางนี้

ตารางที่ 1 มงคล 38 ประการกับไตรสิกขา

	มงคล 38 ประการ	ไตรสิกขา				มงคล 38 ประการ	ไตรสิกขา		
		ศีล	สมาธิ	ปัญญา			ศีล	สมาธิ	ปัญญา
1	การไม่คบคนพาล	●			20	การเว้นจากการดื่ม น้ำเมา	●		
2	การคบแต่บัณฑิต	●			21	ความไม่ประมาทใน ธรรม	●		
3	การบูชาคนที่ควรบูชา	●			22	ความเคารพ	●		
4	การอยู่ในถิ่นที่เหมาะสม	●			23	ความถ่อมตน	●		
5	การได้สร้างบุญไว้ในปาง ก่อน	●			24	ความสันโดษ	●		
6	การตั้งตนไว้ชอบ	●			25	ความกตัญญู	●		
7	ความเป็นพหูสูต	●			26	การฟังธรรมตามกาล	●		
8	ความเป็นผู้มีศิลปะ	●			27	ความอดทน		●	
9	วินัยที่ศึกษามาดี	●			28	ความเป็นคนว่าง่าย		●	
10	วาจาสุภาสิต	●			29	การพบเห็นสมณะ		●	
11	การบำรุงมารดาบิดา	●			30	การสนทนาธรรมตาม กาล		●	
12	การสงเคราะห์บุตร	●			31	การเผผลลาภบาป			●
13	การสงเคราะห์ภรรยา	●			32	การประพฤติ พรหมจรรย์			●
14	การงานที่ไม่อาภูล	●			33	การเห็นอริยสัจ			●
15	การให้ทาน	●			34	การทรมานพยานให้แจ้ง			●
16	การประพฤติธรรม	●			35	จิตของผู้ที่ถูกโลกธรรม กระทบแล้วไม่หวั่นไหว			●
17	การสงเคราะห์ญาติ	●			36	จิตไม่เศร้าโศก			●
18	การงานที่ไม่มีโทษ	●			37	จิตปราศจากธุลี			●
19	การงดเว้นจากบาป	●			38	จิตเกษม			●
รวมมงคล 38 ประการกับไตรสิกขา							26	4	8

คาถาทั้ง 10 วรรคนี้ สามารถนำมาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตได้ เป็นกระบวนการสร้างความมงคลหรือความเจริญ ความดีงาม คุณค่าของชีวิตต่อตนเอง มงคล 38 ประการจึงเป็นกระบวนการดำเนินชีวิตตามแนวทางพระพุทธศาสนาเพื่อเป้าหมายสูงสุดคือประโยชน์ประโยชน์ที่จะได้รับ เมื่อเตรียมพื้นฐานหรือวางฐานชีวิตเรียบร้อยแล้วนั้นก็มาดูหลักต่อจากนั้น เพื่อดำเนินชีวิตให้ก้าวหน้า จะได้ประสบความสำเร็จ

ที่สูงขึ้นไปจากพื้นฐานนั้น จนบรรลุจุดหมายคนเราเกิดมาก็มุ่งหาสิ่งที่เรียกว่า **ประโยชน์** พระพุทธศาสนาเรียกว่า **อตัล** แปลว่า จุดมุ่งหมายของชีวิต ที่ถูกต้อง ดีจริง เป็นประโยชน์จริง ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสแบ่งไว้เป็น 3 ระดับ หรือแบบย่อเป็นระดับประโยชน์ 3 ระดับ คือ (1) **ทิฏฐธัมมิกัตถะ** ประโยชน์ทันตาเห็น โดยมีสุขภาพดี ครอบครัวดี พึ่งตัวได้ในทางเศรษฐกิจ และเป็นที่ยอมรับนับถือในสังคม (2) **สัมปรายิกัตถะ** ประโยชน์เลียดาเห็น โดยมีความอิมใจ ภูมิใจ สุขใจ มั่นใจ ในคุณธรรมความดี ความมีชีวิตที่สะอาดสุจริต มีคุณค่าเป็นประโยชน์ (3) **ปรมัตถะ** ประโยชน์สูงสุด โดยมีปัญญาารู้แจ้งเห็นความจริงของโลกและชีวิต วางใจถูกต้องต่อสิ่งทั้งหลาย มีจิตใจเบิกบานผ่องใส เป็นอิสระ สุขเกษม ถึงสันติ (Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto), 2015)

วิเคราะห์เนื้อหาทางคสสูตรกับการพัฒนาตามแนวไตรสิกขา

พระพุทธเจ้าทรงตรัสถึงพัฒนาการของคุณภาพชีวิตตามลำดับใน 3 ขั้นตอน ดังนี้ 1) การพัฒนาคุณภาพของมนุษย์ตั้งแต่ความดีงามของตนเองและการอยู่ร่วมกับสังคม เรียกว่า ความเจริญด้วยการรักษาศีล 2) การพัฒนาตัวเองขึ้นไปสู่ระดับจิตใจให้สงบเย็นมีความสุขภายใน ด้วยสมาธิภาวนา 3) การยกระดับจิตใจให้พ้นจากความทุกข์และเป็นอิสระภาพ รู้ตามความเป็นจริงทั้งกายและใจด้วยปัญญา ผู้เขียนได้นำมงคลสูตร 38 ประการ มาย่อลงเหลือ 3 หมวดตามไตรสิกขา เพื่อเป็นแนวทางสำหรับกระบวนการพัฒนาชีวิตของปวงชนสู่รียชนเพื่อเข้าถึงความจริงอันสูงสุด ได้ดังนี้

การพัฒนาชีวิตด้วยศีลสิกขา ในมงคลสูตรประการที่ 1 ถึง 26 คือ การมีสติหรือสมาธิสำรวมกาย วาจา และใจในระดับต้น เพื่อไม่ให้ไปกระทบกระทั่งผู้อื่นได้รับความเดือดร้อน หรือ การมีสติอยู่ร่วมกับสังคมให้เกิดสันติสุขร่วมกันโดยดำเนินไปตามกระบวนการแห่งวัฒนธรรมอันดีงามร่วมกับสังคม จัดเป็นประโยชน์ทางกายประสาทสัมผัส หรือ ทิฏฐธัมมิกัตถะประโยชน์

การพัฒนาชีวิตด้วยสมาธิสิกขา ในมงคลสูตรประการที่ 27 ถึง 30 คือ การใช้ชีวิตอย่างมีความมุ่งมั่น มั่นคง ไม่วอกแวก ความเป็น 1 เดียวทางจิต เรียกอีกอย่างว่า สมาสมาธิ ได้แก่ เอกัคคตาภิได้ ซึ่งมีกระบวนการแห่งการสร้างมงคลแห่งชีวิต จัดเป็นประโยชน์ภายในจิตใจและอนาคต เรียกว่า สัมปรายิกัตถะประโยชน์

การพัฒนาชีวิตด้วยปัญญาสิกขา ในมงคลสูตรประการที่ 31 ถึง 38 คือ การใช้ปัญญาพิจารณาตามแนวทางในพระพุทธศาสนา เพราะนิพพานคือสิ่งสูงสุด ที่บุคคลหลุดพ้นจากความยึดมั่นในตัวตนโดยสิ้นเชิง บุคคลสามารถลดความยึดมั่นในตัวตนในระดับต่าง ๆ จนสามารถบรรลุสิ่งสูงสุดได้ ปัญญานั้น มี 2 ระดับ คือ โลกียะและโลกุตระ และจัดอยู่ในปรมัตถะประโยชน์ เป็นประโยชน์สูงสุด คือ การมีปัญญารู้เท่าทันโลกและชีวิตจนกระทั่งจิตใจเป็นอิสระ ไร้ทุกข์

หลักการแห่งการดำเนินชีวิตตามมงคลสูตรนั้นมีความสอดคล้องกับประโยชน์ 3 ประการ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของพระคันธสาราภิงค์ ที่ได้กล่าวไว้ว่า “มงคล 38 ประการ เป็นสิ่งที่อำนวยการประโยชน์ในชาตินี้ ได้แก่การอยู่ดีมีสุขในปัจจุบัน ความเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงานและสังคม ประโยชน์ชาติหน้า คือ การได้การได้รับมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และประโยชน์อย่างยิ่ง คือพระนิพพาน อันพ้นจากวิภูฏสงสาร พระพุทธองค์จึงตรัสว่าเป็นมงคลอันสูงสุด” การเข้าถึงความจริง ความดี ความงาม เป็นไปเพื่อการเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐานในตัวเอง เปลี่ยนเพื่อให้หลุดพ้นจากความติดขัด หรือวิกฤตการณ์ของมนุษย์ชาติในปัจจุบัน (Phra Khantasaraaphiwong, 2015) การเข้าถึงความจริง ความดี ความงาม ก็เป็นไปเพื่อการเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐานในตัวเอง เปลี่ยนเพื่อให้หลุดพ้นจากความติดขัด หรือวิกฤตการณ์ของมนุษย์ชาติในปัจจุบัน (Wasi, 2007)

ผู้เขียนได้สรุปกระบวนการพัฒนาชีวิตด้วยมงคลสูตรตามแนวไตรสิกขาเพื่อประโยชน์ 3 ดังตารางนี้

ธมมสฺสวณิ การพึงธรรมตามกาล ผู้พึงธรรม กำจัดความฟุ้งซ่านแห่งจิต วิตกในกาม พยาบาท วิหิงสาออกเสียได้ (Sirimangkalacharya, 2011)

มงคลแห่งการดำเนินชีวิตที่ 1-26 นี้ หากพิจารณาตามช่วงอายุวัยแล้ว ในช่วงอายุ 1-25 ปี คือช่วงวัยแห่งการศึกษาเรียนรู้ ดำเนินชีวิตดังตามระดับโลกียะและเหมาะสำหรับปฐมวัย จัดอยู่ในระดับทางกายภาพ ระหว่างตนกับผู้อื่นหรือสังคม การอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขโดยเริ่มต้นจากตนเองก่อน คือ ไม่คบคนชั่ว คบคนดี บุชาคนดี จนถึงความพอเพียงตามที่ได้มาด้วยสัมมาอาชีพ ไม่ละโมภของผู้อื่นโดยมิชอบธรรม เป็นประโยชน์ในระดับทิฐฐธัมมิกกัตถะประโยชน์ คือประโยชน์ต่อหน้า **ทิฐฐธรรม** แปลว่า สิ่งที่ตามองเห็นหรือทันเห็น จึงแปลกันว่าประโยชน์ปัจจุบันหรือประโยชน์ทันตา ได้แก่ประโยชน์ระดับที่ตามองเห็น ได้แก่ การมีทรัพย์สินเงินทอง ความเป็นที่ยอมรับในสังคม มีมิตรสหายบริวาร ชีวิตครอบครัวที่ดี การมีร่างกายแข็งแรงไร้โรค (Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto), 2015) จัดอยู่ในศีลสิกขา ช่วงวัยที่จะต้องอยู่ในศีลธรรม กรอบวัฒนธรรมอันดีงามที่อยู่ร่วมกับสังคม อยู่ในความดีความงามของการดำรงชีวิตระดับโลกียะ

การพัฒนาชีวิตด้วยสมาธิสิกขา คือการใช้ชีวิตอย่างมีความมุ่งมั่น มั่นคง ไม่วอกแวก ความเป็นหนึ่งเดียวทางจิต เรียกอีกอย่างว่า **สัมมาสมาธิ** ได้แก่ เอกัคคตาภิได้ ซึ่งเป็นกระบวนการแห่งการสร้างมงคลแห่งชีวิตใน **คาลา**ที่ 8 มี 4 มงคล (มงคลที่ 27 ถึง 30) ได้แก่ 27) **ขณฺติ จ** ความอดทน ผู้มีขันติอดทน ชื่อว่าเป็นนักต่อสู้ทำลายโทสมูล ได้แก่ พยาบาท และการทำลายผู้อื่น เสียได้ (Sirimangkalacharya, 2011) 28) **โสวจสฺสตา** ความเป็นผู้ว่าง่าย ยอมรับฟังด้วยเจตนาที่เอื้ออาทรแก่บุคคลอื่น อันประกอบด้วยจิตที่ไม่มีโทสะ (Sirimangkalacharya, 2011) 29) **สมณานนฺจ ทสฺสนิ** การเห็นสมณะผู้สงบระงับกิเลส มีคุณธรรมประกอบด้วยศีล สมาธิ และปัญญา ด้วยตา ผู้พบเห็นสมณะย่อมเป็นอันได้เห็นแบบอย่างที่ดี เป็นการบ่มเพาะพัฒนาด้านศีล สมาธิและปัญญา (Sirimangkalacharya, 2011) 30) **กาเลน ธมฺมสากจฺจา** สนทนธรรมตามกาล ผู้ตั้งใจสนทนธรรม ย่อมบรรเทาความอกุศลธรรมทั้งหลาย มีความสงสัย ความฟุ้งซ่านไปเสียได้

มงคลแห่งการดำเนินชีวิตที่ 27 ถึง 30 อยู่ในช่วงมัชฌิมวัย คือ อายุช่วง 26-50 เป็นวัยแห่งการทำงาน มีครอบครัวจัดเป็น **สัมปรายิกถะ** คือ ประโยชน์ในขั้นที่ลึกลงไป แปลกันว่า **ประโยชน์เบื้องหน้า** บาลีว่า สัมปรายิกถะ เบื้องหน้า ลึกลงไปประโยชน์ขั้นเลยตาไม่เห็น คือ เรื่องนามธรรมเกี่ยวกับคุณธรรมความดี ที่เป็นการพัฒนาชีวิตจิตใจ ให้มีความสุขความซึ้งใจอย่างประณีตที่ตามองไม่เห็น เช่น ความสุขใจ อิ่มใจ ภูมิใจ มั่นใจ ความรู้สึกในคุณค่าและความหมายของชีวิต (Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto), 2015) จะเห็นได้ว่ามงคลชีวิตในระดับสมาธิสิกขานี้เป็นความสุขเลยระดับประสาททางกายจะสัมผัสได้ เป็นความสุขระดับทางใจ นั่นก็หมายความว่า เมื่อฝึกทางใจให้เกิดสมาธิสุขย่อมเกิดขึ้นตามมา และหากต้องการฝึกฝนพัฒนาตนเองมากกว่านี้นั้นคือความสุขที่มีระดับสูงขึ้นนั้นคือปัญญา

การพัฒนาชีวิตด้วยปัญญาสิกขา ในศาสนาฮินดูมีความเห็นว่า **ปรมาตมัน** หรือพรหม เป็นสิ่งที่สูงสุด แต่ละคนมีอัตตา หรือปรมาตมัน คือ บรม+อาตมัน เป็นอัตตามันที่ใหญ่ที่สุด นั่นคืออาตมันเป็นจิตเล็ก ปรมาตมันเป็นจิตใหญ่ที่สุด ถ้าบุคคลเอาจิตเล็กของแต่ละตัวไปรวมกับจิตที่ใหญ่ที่สุด ก็จะประสอัสสภาพหรือหลุดพ้นจากความคับแคบของตัวเอง ในทางพระพุทธศาสนา นิพพานคือสิ่งสูงสุด ที่บุคคลหลุดพ้นจากความยึดมั่นในตัวตนโดยสิ้นเชิง บุคคลสามารถลดความยึดมั่นในตัวตนในระดับต่าง ๆ จนสามารถบรรลุสิ่งสูงสุดได้ (Wasi, 2007) สำหรับพระพุทธศาสนานั้นการพัฒนาสูงสุดของชีวิตคือสร้างปัญญา ที่อยู่ในระดับวิปัสสนา สัมมาทิฐิ อันประกอบด้วยอริยมรรค 8 ประการ ที่เรียกว่า โปธิญาณ มงคลสูตรระดับปัญญาสิกขา นี้เป็นกระบวนการแห่งการสร้างชีวิตด้วยการใช้ปัญญา อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิตตามแนวทางแห่งพระพุทธศาสนา การพัฒนาชีวิตก็คือการปฏิบัติธรรม (Phra Dhammapitaka (P.A. Payutto), 2000) และปัญญานั้น มี 2 ระดับ คือ โลภียะและโลกุตตระ ดังที่พระพุทธโฆสมหาเถระกล่าวว่า **โลกียโลกุตตรวเสน ทูริธา** (Buddhaghosa Mahathera, 1996) แปลว่า ปัญญานั้นมี 2 ประการ ได้แก่ โลภียะและโลกุตระ มงคลแห่งการดำเนินชีวิตที่ 31 ถึง 38 นี้ มี 2 คาลา คือ

คาถาที่ 9 มีมงคล 4 ประการ ได้แก่ 31) **ตโป จ** ผู้บำเพ็ญตบะเพื่อข่ม หรือสำรวมอินทรีย์สังวร 2) พรหมจริยัม ประพฤติพรหมจรรย์ ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ ชื่อว่าเจริญสมณธรรม 3) การเห็นอริยสัจ อริยสัจจาทสน 4) นิพพานสัจฉิกิริยา การทำนิพพานให้แจ้ง **“ตโป”** หากดูตามรูปศัพท์ คำว่า ตบะ น่าจะอยู่ในระดับสมาธิ แต่พอไปศึกษาในมงคลตถทีปนี หมายถึงการพิจารณาเผาผลาญกิเลสขั้นต้น ในระดับโลกียปัญญา พระสิริมังคลาจารย์วิเคราะห์ว่า ตโปติ อินทรีย์สังวรภาติ แปลว่า การสำรวมอินทรีย์เป็นต้น ชื่อว่า ตบะ อีกนัยว่า ตโป นาม ปาปตาปนโก ธมโม (Sirimangkalacharya, 1996) ธรรมที่เป็นเครื่องเผาผลาญบาป ชื่อว่า ตบะ อีกนัยว่า ชื่อว่าตบะเพราะเผา คือ ทำกิเลสให้เร่าร้อน และ ตปตติ สนตปตติ อตโถ คำว่า ตบะ รากศัพท์ภาษาบาลี คือ ตป ธาตุในความเผา อะ ปัจจัยในกลุ่มของภูธาตุ ภูวาทิกณเฑ ตป ท่านอธิบายว่า คำว่า ตบะ นี้ คือขันติ ในโอวาทปาติโมกข์ว่า ขนฺตี ปรมํ ตโปตติกขาติ เอเตถ ขนฺตี ตโป นาม (Sirimangkalacharya, 1996) นั่นเองจะสังเกตได้ว่า ตบะนี้ยังอยู่ที่ใช้ความเพียรพยายามร่วมกับปัญญาพิจารณากิเลสโดยเกิดขึ้นร่วมกับวิริยะ ซึ่งเป็นตัวเผากิเลสไหม้ไปชั่วคราว ดังที่พระสิริมังคลาจารย์ได้อธิบายไว้ดังนี้ (1) โกสสชชสส ตปนโต วิริยนติ (Sirimangkalacharya, 1996) แปลว่า ชื่อว่าวิริยะเป็นเพราะเป็นเครื่องเผาผลาญความเกียจคร้าน (2) เตนญฺญกถายํ ตโป นาม อภิขเฌาโทมนสสาทีนํ ตปนโต อินฺทริยสํวโร (Sirimangkalacharya, 1996) แปลว่า เพราะเหตุนี้ในอัฐกถาจึงกล่าวว่า ชื่อว่าตบะ ได้แก่อินทรีย์สังวรเพราะเป็นเครื่องเผาอกุศลธรรม คือ อภิขเฌาและโทมนัสไปเสียได้ และคำว่า สำรวมอินทรีย์ ก็คือ สติสังวร อินฺทริยสํวโรติ สติสํวโร (Sirimangkalacharya, 1996) (3) ตณฺหาโลลุปฺปสส ตปนโต ตโปติ อตโถ (Sirimangkalacharya, 1996) คำว่า ตบะ คือ เผาตัดหาในมงคลตถทีปนีว่า “ตโป” ก็หมายถึงการดำเนินชีวิตด้วยวิปัสสนาภาวนา คือ การใช้สติ วิริยะ ปัญญาอันเป็นองค์ธรรมหนึ่งขององค์มรรค 8 เพื่อกำกับดูแลควบคุมกายใจ 32) **พรหมจริยัม จ** การประพฤติพรหมจรรย์ คือ หนทางเพื่อดำเนินไปสู่อริยมรรค 8 มีสัมมาทิฏฐิเป็นต้น ชื่อว่า พรหมจรรย์ ดังบาลีว่า พรหมจริยสูตร กตมญฺญกิกขเว พรหมจริยํ อโยเมว อริโย อญฺญํคิกโก มคโค เสยฺยถิํ สมฺมาทญฺญํ คำว่า พรหมจรรย์นั้น สรุปย่อลงในไตรสิกขา พรหมจริยนติ สิกขาตตยสํกหิตํ สกทสาสนํ พรหมจริยํ (Sirimangkalacharya, 1996) แปลว่า คำว่า พรหมจรรย์ รวมลงในศาสนาทั้งสี่รวมลงในไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) จึงกล่าวได้ว่า ตั้งแต่ มงคลประการแรก คือ ไม่คบคนชั่ว จนถึง ตบะ รวมอยู่ในการประพฤติพรหมจรรย์นี้เอง 33) **อริยสัจจาทสน** การเห็นอริยสัจทั้งหลาย นับว่าเป็นมงคล ความจริงในที่นี้หมายถึงความจริงขั้นสูงสุดสำหรับผู้พัฒนาชีวิตด้วยการใช้ปัญญาขั้นสูง ดังพระบาลีว่า อิมานิ โข ภิกขเว จตตาริ อริยสัจจานิ ตถานิ อวิตถานิ อนนฺถญานิ ตสฺมา อริยานํ สจฺจานิ แปลว่า ภิกษุทั้งหลาย อริยสัจ 4 ประการนี้แล เป็นจริงแท้ ไม่เปลี่ยนแปลง ไม่เป็นอย่างอื่น ฉะนั้นจึงชื่อว่า ความจริงของพระอริยเจ้าทั้งหลาย และการเห็นความจริงเหล่านี้ นับว่าเป็นมงคลอันสูงสุด พระสิริมังคลาจารย์จึงกล่าวว่า อริยสัจจาทสน นาม จตฺตุนํ อริยสัจจาทสน อภิสมยวเสน มคคทสฺสนํ ตํ สํสารทกขัตติกมเหตุโต มงคลนตติ วุจฺจตติ วุตฺตํ (Sirimangkalacharya, 1996) แปลว่า ความเห็นมรรคด้วยอำนาจความตรัสรู้อริยสัจ 4 ประการ ชื่อว่า ความเห็นอริยสัจ ความเห็นอริยสัจนั้น เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เป็นมงคล เพราะเป็นเหตุแห่งความก้าวล่วงสังสารทุกข์ได้ (Sirimangkalacharya, 2011) 34) **นิพพานสัจฉิกิริยา จ** กระทำพระนิพพานให้แจ้ง พระสิริมังคลาจารย์กล่าวว่า นิพพานสัจฉิกิริยาตีอรรถดตสงฆาตสฺส นิพพานสส ปตติ ปจฺจเวกฺขณา วา (Sirimangkalacharya, 1996) คำว่า กระทำให้แจ้งพระนิพพานนั้น เข้าถึง หรือปัญญาพิจารณานิพพานหมายถึงพระอรหันต์ และพระนิพพานมี 2 ประการ คือ สอุปาทิเสสนิพพาน และอนุปาทิเสสนิพพาน สอุปาทิเสสนิพพานมีสภาพทำลายการนำไปสู่ภพชาติ (สอุปาทิเสสา ภวเนตติสงฺขยา) (Sirimangkalacharya, 1996) และอนุปาทิเสสนิพพาน มีสภาพการดับภพชาติต่อไปไม่ให้เหลืออีกต่อไป ดังบาลีว่า อนุปาทิเสสา สมปรายิกา นิรุชฺฌนติ ภวานิ สพฺพโส (Sirimangkalacharya, 1996)

คาถาที่ 10 กล่าวถึง 4 มงคล ได้แก่ 35) **มฺหุสฺส โลกธมฺเมหิ จิตฺตํ ยสฺส น กมฺปติ** จิตของผู้ที่ถูกโลกธรรมกระทบแล้วไม่หวั่นไหว 36) **อโลกํ จิตฺตํ โสภติ** 37) **วิรชํ จิตฺตํ สันนํ** 38) **เขมํ จิตฺตํ** จิตของผู้ที่ถูกโลกธรรมกระทบแล้วไม่หวั่นไหว กล่าวถึงจิตที่ถูกโลกธรรม 8 ได้แก่ 1) ได้ลาภ 2) เสื่อมลาภ 3) ได้ยศ 4) เสื่อมยศ

5) นิินทา 6) สรรเสริญ 7) สุข 8) ทุกข์นี้ คือธรรม 8 ประการมากระทบแล้วไม่หวั่นไหวได้” (Pali Tipitaka: 11/158/407) ...ผู้ที่มีจิตที่ไม่หวั่นไหวไม่คลอนแคลนต่อโลกธรรม 8 มากระทบ นับว่าเป็นมงคลเพราะนำไปสู่ความไม่มีภพหรือพ้นจากโลก หรือโลกุตตรนั้นเอง ดังบาลีว่า ยสฺส โลกธมฺเมหิ ฌณฺณสฺส จิตฺตํ น กมฺปติ ตสฺส เภนจิ อกมฺปณียํ โลกุตฺตรมภาวาวหนโต มงฺคลํ (Sirimangkalacharya, 1996) สมดังที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสว่า

เสโล ยถา เอกฆโน

วาเตน น สมิริติ

เอวํ นิินทาปัสสาสุ

น สมินฺนชฺชติ ปณฺทิตา (Thai Tripitakas: 25/81/31)

ภูเขาศิลาล้วน เป็นแท่งทึบ ย่อมไม่สะเทือนเพราะลม ฉั่นใด บัณฑิตทั้งหลาย ย่อมไม่หวั่นไหวเพราะนิินทาหรือสรรเสริญ ฉั่นนั้น” (Thai Tripitakas: 25/81/53)”

รายละเอียดแต่ละมงคลมีดังนี้ มงคลที่ 36 อโศกํ จิตไม่เศร้าโศก คือจิตที่ปราศจากโศกนัสสเวทนา (อตฺถโต โทมสฺสเวทนา) ซึ่งเกิดมาจากโทสเหตุ (โทมสฺสสมฺปโยคโต) (Sirimangkalacharya, 1996) เป็นรากฐานแห่งจิต ผู้ที่มีความโศกนัสสนั้น ได้แก่ พระอนาคามี เป็นผู้ทำลายโทสเหตุได้อย่างเด็ดขาด **มงคลที่ 37 จิตปราศจากธุลี วิรชํ** คำว่า ระหะ หรือ รชา แปลว่าธุลี คือ รากะ โทสะ โมหะ (รชา นาม รากโธสโมหา) (Sirimangkalacharya, 1996) คำว่า “วิ” เป็นคำนิบาตประเภท อุปสรรค แปลว่า ปราศจาก หรือไม่มี (วิ; อภาเว) (Sirimangkalacharya, 1996) รวมความว่า วิรชํ คือ จิตที่ปราศจาก คือ รากะ โทสะ โมหะ ได้แก่ พระอรหันต์

ตสฺมา อริยปุคฺคลา อริยมคฺเคน โลโภ ปหิยฺยติ

ตติยมคฺคญาณูปปาเทน ตสฺส จิตฺตโธโสปหิยฺยติ

โส อริยปุคฺคโล สพฺพํ อนวเสสํ โมหํ จตฺตมคฺเคน วิหนฺติ วิทฺธมฺติ สมฺมจฺฉิหฺติ อาทิจฺโจ วีย อุทฺยํ อุกคฺฉณฺโต อนธการํ (Sirimangkalacharya, 1996) ความโลภย่อมเสื่อมไปจากผู้นั้น คือพระอริยบุคคล คือ เขาย่อมสลละได้เด็ดขาดทีเดียว ด้วยอริยมรรค เหมือนอะไร เหมือนหยาดน้ำตกใบบัว ฉะนั้น อธิบายว่า คำว่า โทสะจิตย่อมสิ้นไป คือ เขาย่อมสลละได้ด้วยการเกิดขึ้นแห่งญาณอันสัมมปยุตด้วยมรรคที่ 3 พระอริยบุคคลย่อมขจัด คือทำลาย ตัดขาด เหมือนตาลหลุดจากขั้ว ซึ่งโมหะทั้งปวง คือไม่มีส่วนเหลือ ด้วยมรรคที่ 4 เหมือนดวงอาทิตย์อุทัยขึ้นไปอยู่ ขจัดความมืดเสียได้ (Sirimangkalacharya, 2002) **มงคลที่ 38 เขมํ** (Thai Tipitaka: 25/261-272) จิตเกษมพระสิริมังคลาจารย์ อธิบายว่า อภยํ นิรูปทฺทวํ (Sirimangkalacharya, 1996) แปลว่า ไม่มีภัยและไม่มี จิตเกษมจากโยคทั้ง 4 ได้แก่ ชื่อว่าเขมะ (เขมํ นาม จตฺติ โยเคหิ เขมจิตฺตํ) (Sirimangkalacharya, 1996) และที่ชื่อว่า โยคะเพราะมัดสัตว์ไว้ในวิญญูสงสาร (วิญญูสมิ โยเชนตฺติ โยคา) (Sirimangkalacharya, 1996) ดังนั้น จิตเกษม จึงหมายถึงผู้ที่ไม่มีโยค 4 หมายถึงพระอรหันต์นั่นเอง จิตเกษม จึงเป็นมงคลเพราะนำไปสู่โลกุตระที่มีสภาพไม่มีขันธ 5 และไม่พอกพูนขันธอีกต่อไป (อุปฺปวตฺตกฺขนธฺตาหิ โลกุตฺตรภาวาวหนโต อาหุเหยฺยาหิภาวาวหนโต มงฺคลํ) (Sirimangkalacharya, 1996)

คาถาที่ 10 เป็นเรื่องของการพัฒนาการทางจิตสูงขึ้นเรื่อยไปจากกัลยาณปุณฺณจนถึงพระอรหันต์ มงคลประการที่ 31- 38 จัดเป็นปรมัตถประโยชน์ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ได้กล่าวว่า ประโยชน์สูงสุดในขั้นแรกประโยชน์ที่ตามองเห็น โดยมากเป็นประโยชน์ที่เราเอาเข้ามาให้ตัวเอง เช่น ทรัพย์สินเงินทอง ซึ่งเป็นหลักประกันชีวิตในโลก แต่พอถึงประโยชน์ขั้นที่สองนี้ เป็นการออกไปทำประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่ผู้อื่นหรือวงศ์ชม และเป็นเรื่องของการทำสิ่งที่ดีงาม บำเพ็ญความดีที่ทำให้เกิดความสุขาทางจิตใจในขั้นแรกได้ความสุขทางด้านร่างกาย แต่ในขั้นนี้ได้ความสุขทางจิตใจ ในขั้นแรกมีความสุขจากการได้ จากการเอา แต่ในขั้นนี้มีความสุขจากการให้ จากการที่ใจมีคุณธรรม เป็นการพัฒนาชีวิตให้ได้ประโยชน์สูงขึ้นไป อีกขั้นหนึ่งจึงเรียกว่าสัมปรายิกัตถะ ส่วนปรมัตถประโยชน์นั้น เป็นประโยชน์สูงสุด คือ การมีปัญญารู้เท่าทันโลกและชีวิตจนกระทั่งจิตใจเป็นอิสระ ไร้ทุกข์ เรียกว่า ปรมัตถะ (Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto), 2015) การบำเพ็ญตบะ ประพฤติธรรม และโลกุตระ ได้แก่ เห็นอริยสัจ ทำพระนิพพานให้แจ้ง จิตไม่หวั่นไหว

จิตไม่โศก จิตสิ้นจากธุลี และจิตเกษม พระพุทธองค์ได้สรุปตอนท้าย การดำเนินชีวิต ตามมงคล 38 ประการนี้ ย่อมเป็นผู้ชนะ ไม่พ่ายแพ้ศึกทุกประการ ประสบความสำเร็จสมความปรารถนา

เอตาทิสานิ กตวาน สัพพตมปราชิตา

สัพพตถ โสถถิ คจฺจนติ ตนฺเตสํ มงฺคลมุตฺตมํ (Pali Tripitakas: 25/272/386)

เทวดาและมนุษย์ทำมงคลดังกล่าวมานี้แล้ว ไม่พ่ายแพ้ในข้าศึกทั้งปวง ย่อมถึงความสวัสดิ์ในที่ทุกสถาน ทั้ง 38 ประการนั้น เป็นมงคลอันสูงสุดของเทวดาและมนุษย์เหล่านั้น (Pali Tripitakas: 25/272/401)

เมื่อชาวพุทธได้ศึกษากระบวนการและเปรียบเทียบแล้ว จะได้มีกำลังใจและแรงบันดาลใจในการ ปฏิบัติการดำเนินชีวิตให้ถูกทางและเป็นมงคลสูงสุดตามแนวทางแห่งพระพุทธเจ้าได้สอนไว้ เรียงลำดับชีวิต จากง่ายไปสู่ความละเอียดประณีต คือ มรรค ผล นิพพาน

สีล สมาธิ ปญญา วิมุตติ จ อนุตฺตรา

อนุพุทธา อิเม ธมฺมา โคตเมณ ยสฺสสินา.

อิติ พุทฺโธ อภิญฺญา ย ธมฺมมกฺขาสี ภิกฺขุณฺ

ทุกฺขสฺสนฺตโกโร สตถา จกฺขุมา ปรีนิพฺพุโตติ.

ตตฺราปิ สุทฺถิ ภควา ภณฺฑุคฺคาเม วิหรนฺโต เอตเทว พหุลฺ ภิกฺขุณฺ ธมฺมํ กถํ กโรติ “อิติ สีลํ, อิติ สมาธิ, อิติ ปญฺญา; สีลปริภาวิโต สมาธิ มหปฺพลโ หิติ มหานิสฺโส, สมาธิปริภาวิตา ปญฺญา มหปฺปลา หิติ มหานิสฺสา, ปญฺญาปริภาวิทํ จิตฺตํ สมฺมเทว อาสเวหิ วิมฺจจติ. (Pali Tripitakas: 10/186/108) แปลว่าศีล สมาธิ ปัญญา และวิมุตติ อันยอดเยี่ยม ธรรมเหล่านี้ พระโคตมผู้มีศรัทธารู้แล้ว ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสบอกธรรมแก่ภิกษุทั้งหลายเพื่อความรู้อย่างพระศาสดา ทรงทำที่สุดแห่งทุกข์มีพระจักขุ ปรีนิพพานแล้ว” พระผู้มีพระภาคเมื่อประทับอยู่ที่ภคินทคาม ทรงแสดงธรรมมีกถาเป็นอันมากแก่ภิกษุทั้งหลายอย่างนี้ว่า “ศีลมีลักษณะอย่างนี้ สมาธิมีลักษณะอย่างนี้ ปัญญามีลักษณะอย่างนี้ สมาธิอันบุคคลอบรมโดยมีศีลเป็นฐาน ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก ปัญญาอันบุคคลอบรมโดยมีสมาธิเป็นฐาน ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก จิตอันบุคคลอบรมโดยมีปัญญาเป็นฐาน ย่อมหลุดพ้นโดยชอบจากอาสวะทั้งหลาย คือ กามาสวะ ภวาสวะ และอวิชชาสวะ” (Thai Tripitakas: 10/186/133)

ดังนั้น มงคล 38 ประการเป็นสังเคราะห์การพัฒนาชีวิตตามลำดับขั้นตอนจากเป็นกัลยาณบุรุษ จนถึงพระอรหันต์ด้วยหลักแห่งไตรสิกขา

มงคลประการที่ 31-38 นี้ จัดเป็นปรมัตถประโยชน์ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ได้กล่าวว่า ประโยชน์สูงสุด ในขั้นแรกประโยชน์ที่ตามองเห็น โดยมากเป็นประโยชน์ที่เราเอาเข้ามาให้ตัวเอง เช่น ทรัพย์สินเงินทอง ซึ่งเป็นหลักประกันชีวิตในโลก แต่พอถึงประโยชน์ขั้นที่สองนี้ เป็นการออกไปทำประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่ผู้อื่น หรือวงสังคม และเป็นเรื่องของการทำสิ่งที่ดีงาม บำเพ็ญความดีที่ทำให้เกิดความสุขทางจิตใจในขั้นแรกได้ ความสุขทางด้านร่างกาย แต่ในขั้นนี้ได้ความสุขทางจิตใจ ในขั้นแรกมีความสุขจากการได้จากการเอา แต่ในขั้นนี้มีความสุขจากการให้ จากการที่ใจมีคุณธรรม เป็นการพัฒนาชีวิตให้ได้ประโยชน์สูงขึ้นไปอีกขั้นหนึ่ง จึงเรียกว่าสัมปรายิกัตถะ ส่วนปรมัตถประโยชน์นั้น เป็นประโยชน์สูงสุด คือ การมีปัญญารู้เท่าทันโลกและชีวิตจนกระทั่งจิตใจเป็นอิสระ ไร้ทุกข์ เรียกว่า ปรมัตถะ (Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto), 2015) การบำเพ็ญตบะ ประพฤติธรรม และโลกุตระ ได้แก่ เห็นอริยสัจ ทำพระนิพพานให้แจ้ง จิตไม่หวั่นไหว จิตไม่โศก จิตสิ้นจากธุลี และจิตเกษม พระพุทธองค์ได้สรุปตอนท้าย การดำเนินชีวิตตามมงคล 38 ประการนี้ ย่อมเป็นผู้ชนะ ไม่พ่ายแพ้ศึกทุกประการ ประสบความสำเร็จสมความปรารถนา

ผู้เขียนมองว่าพรอันประเสริฐของพระพุทธเจ้าที่ประทานให้กับพุทธบริษัท 4 คือ มงคล 38 ประการ ซึ่งหากผู้ประพฤติธรรมนำไปปฏิบัติได้แล้ว ย่อมเข้าสู่สุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้าอย่างแน่นอน มงคลชีวิต คือ การเรียนรู้เพื่อพัฒนาการทางจิตวิญญาณประกอบด้วยศีล สมาธิ ปัญญา ศีล คือความสัมพันธ์ที่ถูกต้องระหว่างตัวเรากับเพื่อนมนุษย์ และสิ่งแวดล้อม สมาธิ คือ จิตสงบ ไม่กำเริบด้วยความโลภ โกรธ หลง ปัญญา คือ

การเข้าถึงความจริงและคลายความเห็นแก่ตัว (Wasi, 2002) ด้วยคุณค่าของมงคลสูตรทั้ง 38 ประการนี้เป็นกระบวนการช่วยให้บุคคลสามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมจากไม่ดีไปสู่พฤติกรรมที่ดีได้แน่นอน เพราะเป็นหลักคำสอนที่สอนให้บุคคลปรับเปลี่ยนพฤติกรรมตั้งแต่ระดับขั้นต่ำจนถึงขั้นสูงสุด บรรลุถึงโลกุตตรธรรมหมดทุกข์โดยสิ้นเชิง (Sukhsapthaweephol et al., 2017) การประพจน์ตามไตรสิกขานี้ พระผู้มีพระภาคครั้งเมื่อทรงประทับอยู่ที่ภคินิคม ได้ทรงแสดงธรรมมิกถาเป็นอันมากแก่ภิกษุทั้งหลายอย่างนี้ว่า “ศีลมีลักษณะอย่างนี้ สมาธิมีลักษณะอย่างนี้ ปัญญามีลักษณะอย่างนี้ สมาธิอันบุคคลอบรมโดยมีศีลเป็นฐาน ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก ปัญญาอันบุคคลอบรมโดยมีสมาธิเป็นฐาน ย่อมมีผลมากมีอานิสงส์มาก จิตอันบุคคลอบรมโดยมีปัญญาเป็นฐาน ย่อมหลุดพ้นโดยชอบจากอาสวะทั้งหลาย คือ กามาสวะ ภวาสวะ และอวิชชาสวะ” (Thai Tripitakas: 10/186/133) ดังนั้นมงคล 38 ประการ จึงเป็นกระบวนการพัฒนาชีวิตตามลำดับขั้นตอนจากเป็นปุถุชนสู่อริยชนได้ด้วยหลักแห่งไตรสิกขา ชาวพุทธเมื่อได้ทราบกระบวนการและศึกษาเปรียบเทียบแล้ว จะได้มีกำลังใจและศรัทธาในการดำเนินชีวิตให้ถูกต้องตามธรรม เป็นพรอันงดงามตามมงคลสูงสุดด้วยแนวทางที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสสอนไว้ โดยเรียงลำดับชีวิตจากง่ายไปสู่ความละเอียดประณีตยิ่งขึ้นไป กล่าวคือ มรรค ผล นิพพาน

สิ่งที่เป็นมงคลที่แท้จริงแล้วคือการประพจน์ปฏิบัติตามหลักคำสอนทางศาสนา ซึ่งปรากฏในพระไตรปิฎกทั้ง 84000 พระธรรมขันธ์ ไม่มีสิ่งมงคลใดหรือวัตถุมงคลใดในโลกจะทัดเทียมเท่ากับการกระทำหรือผลของกรรม กรรมคือเข็มทิศนำทางชีวิตทั้งในชาติปัจจุบันและภพใหม่ ย่อมเป็นผลมาจากการประพจน์ปฏิบัติของบุคคลผู้นั้น แต่ทั้งหมดนี้ต้องประกอบด้วยศรัทธาในพระรัตนตรัย โดยยิ่งแล้วคือประกอบด้วยศรัทธาในพระพุทธเจ้า ดังเช่นเรื่องของการณปาติสูตร ที่กล่าวถึงการณปาติพราหมณ์ถามว่าท่านบิณฑิยานีว่า เห็นอำนาจประโยชน์อะไร จึงเลื่อมใสยิ่งนักในพระสมณโคตม ท่านบิณฑิยานีผู้ได้อนาจามีผลจึงตอบเชิงเปรียบเทียบไป 4 ครั้ง ว่าบุคคลผู้ได้ฟังธรรมของท่านพระสมณโคตมแล้ว ไม่ว่าจะเป็นสุดตะ เคยยะ เวຍยา ภาระ หรืออัพภูตธรรม ย่อมไม่ปรารถนาปวาทะ คือความเชื่ออื่นๆ อีก เพราะ 1) เปรียบเหมือนบุรุษผู้เฒ่าในรสอันเลิศแล้ว ไม่ปรารถนารสที่เลวเหล่าอื่น 2) เปรียบเหมือนบุรุษผู้ถูกความหิวและความอ่อนเพลียครอบงำ ได้รวงผึ้ง เขาพึงได้ลิ้มรสจากส่วนใด ๆ ย่อมได้รสดีอันไม่มีสิ่งเจือปนจากส่วนนั้น ๆ 3) เปรียบเหมือนได้ไม้จันทน์จะเป็นจันทน์เหลือง หรือจันทน์แดงก็ตาม พึงสุกกลิ่นจากส่วนใด ๆ ย่อมได้กลิ่นหอมดี กลิ่นแท้จากส่วนนั้น ๆ 4) เปรียบเหมือนบุรุษที่ถูกความร้อนแผดเผาถูกความร้อนกระทบ เมื่อเขาลงไปในสระนั้น อาบและดื่ม ก็พึงระงับความกระวนกระวาย ความเหน็ดเหนื่อย และความเร่าร้อนทั้งปวงได้ (Thai Tripitakas: 22/194/331) เช่นนี้แล้วการถือมงคล 38 ประการเป็นเข็มทิศชีวิตหรือธรรมบุญชีวิต จึงเป็นกระบวนการพัฒนาชีวิตที่ดียิ่ง

องค์ความรู้ใหม่

แนวทางในการพัฒนาชีวิตโดยใช้หลักธรรมมงคล 38 ประการนั้น มีผู้ศึกษาในหลายมิติ เช่น เรื่องมงคลสูตรเป็นหลักการพัฒนาตนเอง เป็นระบบการพัฒนาตั้งแต่ขั้นพื้นฐานจนถึงขั้นสูงสุด คือพระนิพพาน โดยสามารถจำแนกตามลักษณะของการพัฒนาตนเองออกเป็น 3 ขั้น คือ ขั้นพื้นฐาน 18 องค์ธรรม ขั้นกลาง 12 องค์ธรรม และขั้นสูง 8 องค์ธรรม (Sukhsapthaweephol et al. (2017) แต่ผู้เขียนมีมุมมองในการนำมาประยุกต์กับหลักไตรสิกขา คือระดับศีล 26 องค์ธรรม (เพราะศีลเป็นบาทฐานแห่งการฝึกตนขั้นสูง) ระดับสมาธิ 4 องค์ธรรม และระดับปัญญา 8 องค์ธรรม หรือเรื่องการพัฒนาศักยภาพของตนด้วยตนเองให้ดีขึ้นทั้งร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคม เพื่อให้ตนเป็นสมาชิกที่มีประสิทธิภาพของสังคมเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น ได้แก่ 1) พาหุสัจจะ คือความที่ได้ศึกษาเล่าเรียนมากทรงความรู้กว้างขวาง ใสใจสดับรับฟัง ค้นคว้าหาความรู้อยู่เสมอ 2) ศิลปะ คือความเป็นผู้ฉลาดในการแสดงออกมาให้ปรากฏอย่างงดงามน่าชม ศิลปะทางกายคือ การปรับตนดี มีมนุษยสัมพันธ์ที่เหมาะสม 3) วินัย คือความสามารถในการบังคับตนเองให้ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์และระเบียบต่างๆ มีประโยชน์ทั้งต่อตนเองและสังคมโดยส่วนรวม (Phrakhrusasilasathaporn (Krathong), 2018) ซึ่งทั้ง 3 มงคลนี้อยู่ในคาถาที่ 3 ตามพระสูตร 3 มี 4 มงคล คือ มงคล

ข้อที่ 7- พาหุสัจจนจ การสดับตรับฟังมาก ข้อที่ 8-ลิปฺปนจ การศึกษาศิลปะ และข้อที่ 9-วินโย จ สุสิกฺขิตฺโต วินยฺที่ศึกษาดีแล้ว ซึ่งทั้ง 3 มงคลนี้จัดอยู่ในระดับศีล

ดังนั้น ผู้เขียนจึงนำเสนอมงคลสูตรในด้านการพัฒนาชีวิตตามแนวไตรสิกขาเพื่อประโยชน์ 3 ระดับ ดังนี้

Figure 1: The New Body of Knowledge

สรุป

ผู้เขียนมีความเห็นว่าเนื้อหาในมงคลสูตรที่ประกอบด้วยข้อปฏิบัติ 38 ประการนั้น ถือเป็นหลักการหรือแนวทางพัฒนาชีวิตตามแนวไตรสิกขา เริ่มต้นจากระดับศีล ระดับสังคัม ไปสู่ระดับปัญญา เป็นข้อประพฤติที่เริ่มจากตนเองก่อนแล้วจึงปฏิบัติต่อผู้อื่นและสังคัม เป็นข้อฝึกที่ง่ายและยากขึ้น ละเอียดขึ้นไปตามลำดับ แบ่งเป็น 3 ระดับตามประโยชน์ที่พึงได้รับใน 3 ชั้น 1) ระดับศีล คือ มงคลสูตรที่ 1-26 เป็นการสร้างความดีงามและสันติสุขต่อตนเองและสังคัม ได้รับประโยชน์เป็นทิฐฐธัมมิกัตถะ คือประโยชน์ทันตาเห็น เช่น การมีสุขภาพ ครอบครัวยั่งยืน มีสังคัมที่ดี จะเห็นว่าการพัฒนาชีวิตตามแนวไตรสิกขาในระดับศีล มีข้อปฏิบัติที่มากที่สุดถึง 26 ข้อจาก 38 ประการ เพราะศีลหรือพระวินัยของสงฆ์คือข้อฝึกฝนและขัดเกลาจิตใจให้พร้อมต่อการยกระดับจิตสู่วิปัสสนาญาณเพื่อเข้าถึงการพ้นทุกข์ การรักษาศีลที่เจริญแล้วจิตจะไม่หวั่นไหว ฟุ้งซ่าน เศร้าหมอง ศีลที่บริบูรณ์ย่อมไม่เป็นเครื่องกีดขวางในฝึกภาวนาสมาธิหรือการเจริญญาณ (Thai Tripitakas: 24/8/12-13) 2) ระดับสมาธิ คือ มงคลสูตรที่ 27-30 มงคลสูตร เป็นการสร้างสันติสุขภายในจิตใจตนเอง ได้รับประโยชน์เป็นสัมปรายิกัตถะ คือประโยชน์เลียดาเห็น คือมีความอึดใจ ภูมิใจ สุขใจ มั่นใจ ในคุณธรรมความดี เมื่อสมาธิมีกำลังย่อมนำไปสู่ปัญญาอันยอดเยี่ยม 3) ระดับปัญญา มงคลสูตรที่ 31-38 เป็นการพัฒนาขั้นสูงสู่ทางแห่งพระนิพพาน ได้รับประโยชน์สูงสุด เรียกว่า ปรมาตถประโยชน์ คือ การมีปัญญารู้เท่าทันเห็นความเป็นจริงของโลกและชีวิต เป็นประโยชน์ระดับสูงสุด ผู้เขียนมีความเห็นเนื้อหาของมงคลสูตร สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในสังคมตามบริบทตามยุคสมัยอย่างเป็นรูปธรรม เช่น การทำเครื่องมือชี้วัดคุณภาพชีวิตของประชาชน การจัดทำธรรมนูญชุมชนหรือธรรมนูญองค์กร ให้เป็นระเบียบวาระหรือเกณฑ์การปฏิบัติงาน การควบคุมความประพฤติ จริยธรรม และการพัฒนาเลื่อนขั้นหรือรายได้ เพื่อเสริมสร้างกำลังใจและความเชื่อมั่นความในการทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

References

- Buddhaghosa Mahathera. (1996). *Visuddhimagga Pakarana (Volume 2)*. Bangkok: Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press.
- Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1996). *Thai Tripitakas*. Bangkok: MCU Press.
- Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto). (2005). *Buddhist Dictionary: Compiled Edition*. (13th ed.). Bangkok: S.R. Printing Mass Products Co., Ltd.
- Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto). (2015). *Life Manual*. (38th ed.). Bangkok: Charoendee Mankong Printing.
- Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto). (2015). *The Curriculum for Noble Individuals*. Bangkok: J. Charoen Interprint Co., Ltd.
- Phra Khantasaraphiwong. (2015). *38 Blessings for Life*. Bangkok: J. Prayoon Sarnthai Printing.
- Phrakhrubanphot Phatthanaphon (Khruko). (2013). *A Comparative Study of the Concept of Age in Theravāda Buddhism and Brahmanism-Hinduism*. (Master's Thesis). Mahachulalongkornrajavidyalaya University. Ayutthaya.
- Phrakhru Susilasathaporn (Krathong). (2018). *The Integration of the Principles of the Maṅgala Sutta as a Foundation for Self-Development*. (Master's Thesis). Mahachulalongkornrajavidyalaya University. Ayutthaya.
- Phramaha Pichet Jattamalo. (2016). An Analytical Study of Quality of Life Development according to the Teachings in the Maṅgala Sutta. *Journal of Buddhamagga*, 1(2), 19-24.
- Phra Dhammapitaka (P.A. Payutto). (2000). *Dhamma and Life Development*. (3rd ed.). Bangkok: Sahadhammik Co., Ltd.
- Sirimangkalacharya. (2011). *Mangalaṭṭhadīpanī: Thai Translation, Part 1*. Bangkok: Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press.
- Sirimangkalacharya. (2011). *Mangalaṭṭhadīpanī: Thai Translation, Part 2*. Bangkok: Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press.
- Suksapthaweephol, S. et al. (2017). *An Analytical Study of the Concept and Self-Development according to the Maṅgala Sutta as Appeared in Suphāshitaphraruang*. (Research Report). Ayutthaya: Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- Suksapthaweephol, S. et al. (2017). An Analytical Study the Concept of Self-Development according to Mongkhalasuttra in Proverbs of Phraruang. *Journal of Nakhon Lampang Buddhist College*, 7(1), 223-231.
- Wasi, P. (2002). *The Human Path in the 21st Century Towards a New Realm of Development*. Bangkok: Sodsri-Sridivongse Foundation.
- Wasi, P. (2007). *Human Nature and the Attainment of Ultimate Truth, Beauty, and Goodness*. (2nd ed.). Bangkok: Green Panyayan.